

Mnoho odstínů zelené: Hnutí Brontosaurus v Socialistickém svazu mládeže Československa¹

Christiane Brenner

MANY SHADES OF GREEN: THE BRONTOSAURUS MOVEMENT WITHIN THE CZECHOSLOVAK SOCIALIST YOUTH ASSOCIATION

This study focuses on the Brontosaurus movement in Czechoslovakia in the 1970s and 1980s which was founded as part of the Socialist Union of Youth (SSM). Though originally its main concerns were environmental issues it also proved to provide space for alternative ways of living in the longer term. This casts a characteristic light on the normalization era's youth politics that allowed some inner plurality within the official structures.

KEYWORDS:

Brontosaurus movement; Socialist Union of Youth; normalisation; environment; *Eigensinn*

V létě roku 1982 otiskl *Mladý svět*, týdeník Socialistického svazu mládeže v Československu (dále jen SSM), reportáž s nadpisem „Proč Majka prožila prázdniny ve skanzenu?“² V textu představil redaktor Rudolf Křestán sympatické prostředí, které by bylo na Západě nejspíše označeno pojmem „alternativní“. Mladí lidé v lacláčích a holínkách, nenalíčené dívky s copy, mladíci s rozježenými vousy. Tito sedmnáctiletí až třiadvacetiletí strávili týden svých prázdnin v Rožnově pod Radhoštěm, aby pomohli při renovaci tamního skanzenu. Na otázku novináře, který za nimi přijel z Prahy, proč se radši neopalují na přehradě nebo si nevydělávají někde na brigádě, odpovídali, že chtějí dělat něco smysluplného. A zasazovat se o udržení přírody a kulturního dědictví se jim jevilo jak smysluplné, tak naplňující. Takový názor sdíleli Majka a ostatní s tisíci jiných mladých lidí v pozdně socialistickém Československu. O účast na „Prázdninách s Brontosaurem“ se v osmdesátých letech 20. století ucházelo mnohonásobně víc mladých lidí, než kolik bylo k dispozici míst. Rostoucí poptávka nemohla být nikdy uspokojena, přestože se přidávaly stále nové tábory.³ Atraktivita těchto kempů nespočívala pouze v práci, nýbrž v celkovém prožitku, k němuž patřil i volný čas a určitě v mnoha případech letní lásky. Ale pro životní pocit, který vytvářelo společenství Brontosaurů, byla přesto naprosto zásadní péče o životní prostředí a ochota nezištně se pro ně angažovat.

1 Za laskavou podporu při sběru archivního materiálu pro tuto studii bych chtěla poděkovat Ondřeji Táborskému a za inspirující diskuze Janu Randákovi. Mé díky patří rovněž oběma anonymním recenzentům za jejich produktivní kritiku, komentáře a odkazy na další zdroje. Bohužel jsem však nemohla zohlednit všechny jejich podněty. Učinit tak chci v některém z dalších článků.

2 Rudolf KŘESTÁN, *Proč Majka prožila prázdniny ve skanzenu?* *Mladý svět* 24, 1982, č. 32, s. 4–5.

3 Luboš BENIAK, *Prázdniny s Brontosaurem '85*, *Mladý svět* 27, 1985, č. 14, s. 10. Srov. také Josef VELEK, *Patnáct Brontosaurů let*, *Mladý svět* 31, 1989, č. 42, s. 7–10.

Příběh hnutí Brontosaurus zatím ještě nebyl napsán.⁴ Víc než historie kterékoli velké organizace během takzvané normalizace by vyžadoval rozsáhlý lokální výzkum a navazující dílčí studie,⁵ protože navzdory své rozsáhlé základně nepředstavovalo hnutí typickou masovou organizaci. Na svou dobu mělo především nezvyklou formu organizace, tedy nízký stupeň formalizace, který místním skupinám Brontosaura ponechával svobodu rozvoje podle vlastních představ.

I když tato studie nemůže zobrazit zmíněnou vnitřní rozmanitost na široké pramenné základně, vychází především z pozorování nejednoznačnosti hnutí Brontosaurus a zajímá se o různé významy a očekávání, které s ním byly spojovány. Konkrétně jde o politické kontexty, které umožnily vznik tohoto fenoménu v Československu po roce 1968. Následně jsou dotazováni jednak zástupci Svazu mládeže a zúčastnění odborníci s ohledem na to, co chtěli v rámci Brontosaura uskutečnit. Zároveň se tážou na zkušenosti, které mohli mladí lidé získat v hnutí Brontosaurus — a tím v širším smyslu na to, jaký prostor existoval v pevně provázaném světě pozdního socialismu, aby mohl mladý člověk prožívat pocity sebeurčení a možnosti ovlivňovat okolní svět.

PRAVĚKÝ JEŠTĚR VSTUPUJE NA SCÉNU

Slogan Akce Brontosaurus znal v Československu na konci sedmdesátých a v osmdesátých letech 20. století pravděpodobně každý mladý člověk. Zněl: „Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti“. Šířil ho prostřednictvím série článků o ekologických problémech časopis *Mladý svět* v roce 1973 a známý karikaturista Vladimír Renčín k němu nakreslil symbol: pravěkého ještěra s ohromným tělem a příznačně malou hlavou. Toto sympatické zvíře dalo akci jméno. Původně byla plánovaná na jeden rok, ovšem kvůli mohutnému přílivu zájemců, který nastal, byla prodloužena na neurčito.⁶ Na rozdíl od pradávného jmenovce hnutí Brontosaurus přežilo převrat v roce 1989. Obdobím jeho největšího rozmachu však byly předcházející roky.

-
- 4 V rámci svých prací k historii životního prostředí a mládeže se jako první zabýval Brontosaurom Miroslav VANĚK, *Nedalo se tady dýchat. Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*, Praha 1996, s. 35–38; Miroslav VANĚK, *Zelené mládí. Ekologické aktivity mladé generace v osmdesátých letech*, in: Týž, *Ostrůvky svobody. Kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*, Praha 2002, s. 237–272, zde s. 242–244. V elektronické podobě je rovněž k dispozici disertace, jejíž autor sleduje historické tradice ochrany životního prostředí: Jan HRUBEŠ, *Ekologické proudy v Československu*, FF UK, Praha 2016. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104361/?lang=cs>. [náhled 10. 9. 2018]
- 5 Důležitým krokem tímto směrem je práce Jiřího Moravce, z níž jsem při psaní studie často vycházela. Moravec jednak systematicky od začátků rekonstruoval činnost hnutí Brontosaurus a kromě toho vedl rozsáhlé rozhovory s pamětníky. Jeho respondenti pocházeli ze všech částí České republiky. Jiří MORAVEC, *Hnutí Brontosaurus jako fenomén volnočasové aktivity československé mládeže v letech 1974–1989*, Rigorózní práce Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, 2016. URL: <http://mozek.brontosaurus.cz/attachments/article/275/Rigorozni%20prace%20o%20HB.pdf> [náhled 10. 9. 2018].
- 6 Josef VELEK, *První rok hnutí Brontosaurus končí. A jak dál?* *Mladý svět* 16, 1974 č. 50, s. 16–17.

Abychom pochopili, proč se založení Akce Brontosaurus setkala s takovým úspěchem a zapojily se do něj desetitisíce mladých lidí, kteří se jinak nechávali organizovat spíš neochotně, je třeba se důkladněji podívat na zúčastněné aktéry. Za prvé je tu skupina zakladatelů, kteří začátek příběhu popisovali v několika rozhovorech zaznamenaných prostřednictvím metody orální historie.⁷ Jsou to spolupracovníci Ústavu krajinné ekologie Akademie věd, kteří byli vyzváni, aby zvýšili společenské angažmá svého ústavu, kritizované jako podprůměrné. Rozhodli se požadovanou aktivitu umístit do oblasti, v níž se na základě svých vědeckých odborností vyznali a která jim ležela na srdci, tedy věnovat se výchově mládeže k ochraně životního prostředí. Organizačně zakotvili svou činnost v SSM tým, že založili v ústavu základní jednotku tohoto masového sdružení mládeže.

Položíme-li si na druhé straně otázku, jaký zájem měl na hnutí Brontosaurus stát, dospějeme k souboru rozporuplných motivů. Už v socialistické ústavě z roku 1960 byla ochrana životního prostředí zakotvena jako státní cíl, ale fakticky zde vzhledem k panujícímu produktivismu vznikalo ošemetné napětí. Na tom se sice ani v roce 1973 nic zásadního nezměnilo, i nadále měla nejvyšší prioritu plánovaná čísla průmyslové výroby.⁸ Nicméně stát nevnímal jako výzvu pouze rostoucí znepokojení obyvatelstva nad naprosto zřejmým znečištěním a ničením přírody.⁹ Tento zájem se projevil také organizačně, přičemž mohutný příliv, který zažíval v roce 1969 založený TIS — Svaz pro ochranu přírody a krajiny, byl pouhou předzvěstí.¹⁰ Aby reagovala na problémy životního prostředí, nebyla československá vláda vyzývána pouze ve vlastní zemi. Politika životního prostředí se stala — pod znamením energetické krize a sblížování bloků — také mezinárodní agendou. A československá vláda signalizovala, že se na její proměně chce podílet. V květnu 1971 tak Praha posloužila jako místo konání mezinárodního ekologického setkání, které mělo být do jisté míry (poměrně konfliktním) „testem“ pro United Nations Conference on the Human Environment, která se konala o rok později ve Stockholmu a je považovaná za počátek globální politiky životního prostředí.¹¹

Na tomto pozadí byl Brontosaurus prostě správnou ideou ve správné chvíli. A tak se ze všech stran hrnuli noví aktéři — mezi nimi vládní místa zabývající se otázkami životního prostředí a ministerstva, ale i různí nositelé výchovné a vzdělávací poli-

7 M. VANĚK, *Nedalo se tady dýchat*, s. 35–38; M. VANĚK, *Zelené mládí*, s. 242, 249–250. Řada svědků ze zakladatelské éry se dostává ke slovu také ve filmu *Brontosaurus* ze seriálu *Retro České televize*. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10176269182-retro/211411000360019> [náhled dne 1. 8. 2018].

8 Adam FAGAN, *Environment and Democracy in the Czech Republic. The Environmental Movement in the Transition Process*, Cheltenham — Northampton, 2004, s. 10–12.

9 Tomáš Vilímek přičítá mohutné ekologické problémy a delegitimizaci, která vyplývá z toho, že stát tyto problémy nezvládá, k rozhodujícím faktorům při zániku státně-socialistického systému v Československu. Srov. Tomáš VILÍMEK, *K příčinám pádu režimu v ČSSR a NDR v roce 1989. Srovnání*, in: Oldřich Tůma — Tomáš Vilímek (eds.), *Pět studií k dějinám české společnosti po roce 1945*, Praha 2008, s. 130–204, zde zvláště s. 131–149.

10 M. VANĚK, *Zelené mládí*, s. 239–241.

11 Thorsten SCHULZ-WALDEN, *Anfänge globaler Umweltpolitik. Umweltsicherheit in der internationalen Politik (1969–1975)*, München 2013, s. 178, 198.

tiky — a během krátké doby se akce výrazně rozrostla.¹² Mimořádnou roli v popularizaci Brontosaura sehrála média, tedy rozhlas a televize. V roce 1979 vznikl dokonce hraný film s názvem *Brontosaurus*, který chtěl mladé lidi upozornit na důležitost šetrného zacházení s přírodou.

Skutečně „doma“ bylo ale hnutí Brontosaurus od začátku v *Mladém světě*. Tady se člověk poprvé dočetl o iniciativě,¹³ tady byl v rámci přípravy na vyhlášený „Rok tvorby a ochrany životního prostředí“ v roce 1974 každý měsíc otištěný příspěvek o ekologických problémech a tady získal Brontosaurus pravidelnou rubriku „Zápisník Akce Brontosaurus“. *Mladý svět* sehrál tedy ústřední roli při rozšíření hnutí na lokální úrovni. Mnoho mladých lidí, kteří se cítili osloveni zprávami o existujících skupinách a jejich akcích, zakládalo z vlastní iniciativy pobočky Brontosaura. Nepotřebovali k tomu podnět ani povolení „shora“.

V neposlední řadě patří k příběhu o úspěchu Brontosaura samozřejmě SSM. Ten sice Brontosaura „nevynalezl“, ale ochotně ho přijal pod svá křídla. Zpočátku zůstalo otevřené, jak by se mělo nové hnutí integrovat do masové mládežnické organizace. Na jeho pozici v hierarchicky členěné svazové struktuře závisel rozsah jeho autonomie. Řešení, které se našlo v roce 1978, poskytlo hnutí Brontosaurus a jeho slovenskému protějšku s názvem „Strom života“ na svou dobu nezvykle velký prostor, protože obě byla v rámci SSM samostatná.¹⁴ Je téměř neuvěřitelné, kolik různých konstrukcí vymýšlely skupiny Brontosaura, aby poskytly své existenci a financování potřebné organizační ukotvení — jako základní organizace SSM na školách a vysokých školách nebo ve spojení s Českým svazem ochránců přírody (ČSOP), ale nejdalekosáhleji v obsahové a organizační vlastní režii.¹⁵

Při povrchním pohledu by se mohlo zdát, že SSM potřebovalo Brontosaura víc než Brontosaurus SSM. Po debaklu mládežnické politiky v roce 1968, který vyústil do vlastního rozpuštění ČSM, bylo totiž obtížné získat členy pro nástupnickou organizaci založenou v roce 1970.¹⁶ Zatímco do SSM vstupovali mladí lidé jen

12 Seznam všech zúčastněných institucí in M. VANĚK, *Zelené mládí*, s. 242–243.

13 Josef VELEK, *Mládežnický rok ochrany a tvorby životního prostředí. Akce Brontosaurus*, *Mladý svět* 18, 1974, č. 3, s. 8–9.

14 Ján PIRČ a kolektiv, *Životní prostředí a mládež. Základní pojmy — právo a právní normy — struktura společenské péče o životní prostředí — hnutí Brontosaurus SSM*, Praha 1986, s. 12. Některé akce Brontosaura sice přitáhly účastníky z celé republiky, ale Brontosaurus byl vyloženě českou organizací. Tento fenomén lze podle mého názoru vysvětlit tím, že do hnutí vplynuly specificky české tradice a svou roli mohl sehrát i odlišný průběh normalizace v českých zemích a na Slovensku.

15 Účastníci rozhovorů s Jiřím Moravcem referovali o různých modelech organizací, financování a také konkrétní spolupráce s národními výbory, SSM, ČSOP, Komisí pro tvorbu ochrany životního prostředí — KTOŽP. K tomu interwiev ve druhé části jeho práce, především odpovědi na otázku AD2-AD5.

16 K historii SSM Christiane BRENNER, „Aber unsere Zeit hat ihre neue Romantik“. *Der Sozialistische Jugendverband der Tschechoslowakei (1970–1989)*, in: Christiane Brenner — Karl Braun — Tomáš Kasper (edd.), *Jugend in der Tschechoslowakei. Konzepte und Lebenswelten (1918–1989)*, München 2016, s. 359–387.

váhavě a převážně z ryze pragmatických důvodů,¹⁷ s Brontosauřem se ve velkém počtu nadšeně identifikovali. Vedení svazu opakovaně dělalo ústupky, aby mohlo z tohoto fenoménu profitovat. Přitom bylo z jeho pohledu mimořádně obtížné akceptovatelné, že Brontosauři nesměli být automaticky prohlašováni za členy SSM, že hnutí až do roku 1978 dokonce nemělo řádný statut a ani pak si nečinilo nárok na získání přehledu nebo dokonce autority nad řadou skupin v celé zemi, které se hlásily k Brontosaurům.

Přesto by bylo mylné předpokládat, že Brontosaurus SSM nepotřeboval. Jeho závislost byla zpočátku naprosto zásadní, protože bez spojení s ním by vůbec nemohl existovat. Ale i rychlá a strmá kariéra hnutí těžila z jeho dvojakého charakteru. Bylo přece grassrootovým hnutím a současně zakotveno ve státních strukturách, které je podporovaly organizačně a finančně, a popularizovaly je svými prostředky. V Československu, jehož veřejný společenský život probíhal prostřednictvím masových organizací, které pracovaly podle principu demokratického centralismu, si tím Brontosaurus skutečně získal status exota. Fenomén trpěného nebo dokonce vítaného populárního aktivismu v oblasti životního prostředí nebyl však ve východním bloku ojedinelý. Douglas Weiner popsal velmi podobnou strukturu sovětského ekologického hnutí, které — právě proto, že první aktivisté byli vědci — fungovalo bez problémů po dlouhé období.¹⁸

JEDNO HNUTÍ – ŘADA OČEKÁVÁNÍ A INTERPRETACÍ

Také pro Československo zprostředkovávají archivní prameny i dobové zprávy převážně harmonický obraz interakce mezi jednotlivými skupinami zapojenými do akcí Brontosaura. Ve spisech stranických a vládních grémií zabývajících se záležitostmi mládeže se Brontosaurus dlouhou dobu vynořuje jako jedna z početných aktivit organizované mládeže, přičemž nejsou uváděny konkrétní obsahy.¹⁹ Teprve od poloviny osmdesátých let v kontextu obecně ztřeštěného dozoru státní bezpečnosti nad občanskými aktivitami byl Brontosaurus intenzivněji kontrolován a vzniko podezření, že zneužívá SSM jako zástěrku pro antisocialistické intrikování.²⁰

17 Marta Edith HOLEČKOVÁ — Klára PINEROVÁ, *Studentský život podle pravidel*, in: Jakub Jareš — Matěj Spurný — Katka Volná a kol., *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*, Praha 2012, s. 323–350, zde s. 344–350.

18 Douglas R. WEINER, *A Little Corner of Freedom: Russian Nature Protection from Stalin to Gorbachev*, Berkeley — London 1999.

19 Týká se to jak v Národním archivu Praha přístupných fondů SSM, jmenovitě ÚV SSM, tak dokumentů ÚV KSČ (zasedání komise ÚV KSČ pro práci s mládeží) zabývajících se záležitostmi mládeže, také uložených v NA Praha. Postřeh, že Brontosaurus je sice vždy uváděn, ve zprávách se ale vyskytuje jen mizivě, sdílí také J. MORAVEC, *Hnutí Brontosaurus*, s. 5.

20 Srov. např.: Charakteristické rysy operativní situace včetně tendencí v taktice podvrátěného působení Západu proti ČSSR a dalším socialistickým státům po linii ideologické diverze v r. 1986. OS-001/2-01-87. V-1993. Archiv bezpečnostních složek [ABS], Kanice Přírůstek 1994, kart. 93.

Hladká integrace Brontosaura do přehlídky výkonů práce socialistické mládeže vyvolává otázku, jaká očekávání přivedla různé strany k hnutí a na jakých místech přicházely do styku. Šlo přitom o společné působení nebo v určitých oblastech spíš o paralelní existenci?

Zde tedy stojí — za prvé — skupina zakladatelů, o jejichž motivech se v ústním podání objevují jisté rozpory. Týkají se otázky, zda byl vynález Brontosaura určitým druhem „švejků“ v konfrontaci s tlaky normalizačního systému, nebo prostě jen vzešel z přání odborníků na Akademii věd podniknout něco pro výchovu dorůstající generace s ohledem na uvědomělé ekologické jednání. Zdá se mi, že tato lehká diskrepance, za níž stojí v neposlední řadě výpověď o opozičním potenciálu, který Brontosaurus obsahoval (popř. v něm dřímá), měla především pamětnický²¹ politický obsah.

Nezávisle na tom, který narativ považujeme za pravděpodobnější, měla totiž záležitost cosi společného se členy technické inteligence, kteří v sedmdesátých letech s velkou starostí sledovali důsledky lidského působení na životní prostředí. To se v oné době dělo na Východě i na Západě. Obsahově se odborníci přes hranice systému v mnohém shodli, často se i znali z mezinárodních konferencí. Samozřejmě existovaly markantní rozdíly. Na prvním místě lze jmenovat rámcové podmínky — varování před důsledky nereflektované industrializace bylo v reálně socialistickém kontextu jistě ideologicky kontroverznější než v západních státech. V rozhodnutí pro činnost v malém, které učinili zakladatelé hnutí Brontosaurus, lze rozeznat nejen politický realismus, nýbrž také specifickou národní tradici, k níž se někteří svědkové doby ve svých vzpomínkách také explicitně vztahovali.

Jak obsahově, tak s ohledem na praktiky navazovali vědci na starší tradice. Lze při tom vzpomenout jak hnutí na ochranu přírody, jehož počátky sahaly až do 19. století,²² tak nejruznější v širším smyslu se životem ve volné přírodě spojená hnutí mladých lidí. A v neposlední řadě je třeba samozřejmě jmenovat ekologické organizace v socialistickém Československu. Postupně musela všechna tato uskupení od Skauta/Junáka až k TIS — Svazu pro ochranu přírody a krajiny založenému v roce 1969 na příkaz státu zastavit činnost.²³ Jejich cíle, jejich přístup k přírodě a v neposlední řadě jejich náhle bezprizorní členové tu však stále zůstávali. Právě oni také Brontosaura formovali. Svědčí o tom v neposlední řadě pedagogické nasazení skupiny zakladatelů — iniciátoři Akce Brontosaurus chtěli mladé lidi přivést k tématu životního prostředí, a sice v jejich prostředí a v praktických souvislostech. To znamenalo v první řadě provést zhodnocení situace v nejbližším okolí, pak v dalším kroku organizovat akce

21 Obraz hnutí Brontosaurus byl velmi silně formován generací svých zakladatelů, jmenovitě to byli Josef Velek, Eliška Nováková a Václav Petříček. Velek měl jako redaktor *Mladého světa* už v sedmdesátých a osmdesátých letech velký vliv na to, jak bude hnutí vnímáno a jak se bude vzpomínat na jeho začátky. Eliška Nováková z Ústavu krajinné ekologie AV zdůrazňuje v rozhovoru s Vaňkem ekologicko-pedagogický význam jeho založení. M. VAŇEK, *Zeleně mládí* s. 243.

22 K tomu nyní Jana PIŇOSOVÁ, *Inspiration Natur. Naturschutz in den böhmischen Ländern bis 1933*, Marburg 2017.

23 K trampingu srov. mj. tematický sešit časopisu *Dějiny a současnost* věnovaný trampingu. *Fenomén československý trampingu*, *Dějiny a současnost* 35, 2013, č. 4.

jako sběr odpadků v lesích, čištění potoků, nebo také — a to bylo velmi důležité — pěstovat v dospělých cit pro chování poškozující životní prostředí. To vše patřilo ke koncepci „drobné práce“ a nedotýkalo se explicitně otázek velké politiky.²⁴

Kdo si prolístuje ročník 1973 *Mladého světa*, možná nebude souhlasit. Protože seriál, jímž časopis uvedl mezinárodní rok životního prostředí a Akci Brontosaurus, přinášel každý měsíc zprávu o ničení životního prostředí v globální perspektivě. Kromě jiného šlo o znečištění vody, vzduchu a půdy, o automobilovou dopravu a odpady jako stále narůstající problém. Jednalo se o dobře prováděný žurnalismus, doprovázený výbornými obrázky, které se ve své deprimující estetice diametrálně lišily od obrazů z let budování socialismu. V tomto případě totiž už průmyslový komplex s kouřícími komíny nesymbolizoval „lepší zítřky“, nýbrž ohrožení (nejen lidského) života na Zemi. Ale jak ve veřejných projevech o možnostech obrany proti této hrozbě, tak při konkrétních akcích Brontosauru zůstávalo v tomto ohledu prázdné místo. Průmyslová politika Československa a její důsledky totiž nesměly být kritizovány adresně. Jednotliví členové se určitě nad tímto omezením pohoršovali, ale sebechápání Brontosaurů bylo a zůstalo v proměně světa v malém a vlastníma rukama.

Co se týče SSM, do jehož struktury zakladatelé Akci Brontosaurus umístili, byly postoje a očekávání špiček svazu vůči novému fenoménu nepochybně ambivalentní. Základním dilematem SSM bylo přesně to, co charakterizovalo všechny socialistické masové organizace. Problém spočíval v požadavku aktivní účasti základny na jedné straně a v nároku na vedení a kontrolu shora na straně druhé. Tato kvadratura kruhu, která byla obnovena se založením SSM v roce 1970, zůstala samozřejmě neřešitelná. Špičky svazu si stěžovaly na pasivitu a pranýřovaly „formalismus“, ale neustoupily od demokratického centralismu a příležitostně upozorňovaly na to, že nad nimi stojí ještě další rovina s mnohem větší autoritou — totiž strana. Především v osmdesátých letech je však už možné sledovat uvnitř tohoto relativně pevného rámce procesy změn. Tak se například ustoupilo od požadavku, aby všichni mladí procházeli stejným programem a vždy v kolektivu, a mluvilo se — i když opatrně — o existenci různých prostředí mezi mládeží a o tom, že je možné holdovat koníčkům i v menších skupinách. Kromě toho nabývaly ve svazu na důležitosti (a také na finanční závažnosti) nabídky smysluplného utváření volného času. Od poloviny osmdesátých let se navíc na úrovni funkcionářů svazu projevovaly zřetelné sympatie k sovětské perestrojce.²⁵ Velikost manévrovacích prostorů v podmínkách kontroverzních reformních debat od té doby silně závisela na místních poměrech a jednotlivých osobách. Tak se mohlo stát, že formáty akcí, které na jednom místě nebyly povoleny, uvítalo vedení SSM na jiných místech se sympatiemi a zařadilo je do veřejného programu.²⁶

Skutečnost, že SSM zredukoval nároky na jednotu a kolektivního ducha uvnitř svazu, byla důsledkem jeho problematické zakladatelské fáze. Vnitřní pluralizaci,

24 M. VANĚK, *Zelené mládí*, s. 244, 247.

25 Ch. BRENNER, „Aber unsere Zeit hat ihre neue Romantik“, s. 379–384.

26 Miroslav VANĚK — Pavel URBÁŠEK (edd.), *Vítězové? Porážení? Životopisná interview. II. díl. Politické elity v období tzv. normalizace*, Praha 2005, s. 259 (Rozhovor s Jaroslavem Jenerálem).

kteřá pak postupně následovala, nechápu jako důsledek uvědomělého rozhodnutí o změně směru, spíš bych ji označila za plíživé změkčení dříve platných principů — k němuž také vždy existoval protipohyb, v němž stál demonstroval, že neztratil schopnost disciplinace. Proces, v němž se obrysy SSM stále intenzivněji rozměňovaly nebo jinak formulovaly, kdy stále více kulturních fenoménů a praktik procházelo jako součásti moderního socialismu,²⁷ vytvořil předpoklad pro existenci řady zájmových skupin pod jednou střechou. Mezi nimi měl Brontosaurus zvláštní roli nejen na základě latentně politického obsahu své agendy.²⁸ Přispíval k tomu i fakt, že lokální skupiny měly s hnutím často jen slabé spojení. Akce Brontosaura, i když probíhaly prostřednictvím svazu a byly jím financovány, mohly být navíc prováděny ve vlastní režii. Ale přestože nadřizená místa občas intervenovala, například když se doslechla o záležitostech, které údajně nebyly „v duchu SSM“, problém nikdy nepřerostl v zásadní konflikt. Informace dobových svědků dokládají, že tyto intervence byly vyvolány spíš zprávami o „morální laxnosti“, než podezřením z opozičních rejdu.²⁹

Zatímco základna jednala svévolně (*eigensinnig*),³⁰ na centrální úrovni se budoval typický život socialistické masové organizace — jen v zeleném tónu. Konaly se celostátní soutěže³¹ (při jedné akci kynulo výherci jako nepřilíš ekologická hlavní cena auto),³² festivaly a mezinárodní setkání s ekologickými skupinami (i ze západního zahraničí).³³ A od konce sedmdesátých let se aktivity Brontosaurů vždy objevovaly mezi výkony, které byly na kongresech SSM, ale i při veřejných prezentacích svazu

-
- 27 Tento posun ke stále větší nejednoznačnosti charakterizoval Michal Pullmann na celospolečenské úrovni jako faktor stabilizace, který v poslední fázi ale přece jenom urychlil erozi reálného socialismu — už nebylo úplně jasné, co socialismus vůbec znamená. Michal PULLMANN, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011.
- 28 Nesmíme přitom zapomínat, že v osmdesátých letech byl špatný stav životního prostředí také tématem Charty 77 — hranice dělicí přípustné a nepřípustné mluvení o ochraně životního prostředí byla tedy tenká. A. FAGAN, *Environment and Democracy*, s. 64–68.
- 29 V dokumentu o Brontosauru vzpomínají svědkové mj. na intervenci kvůli nahotě nebo kvůli nevyvěšení vlajky SSM na táboře Brontosaurů. Srov. pozn. 5.
- 30 Pojmem „své-vole“ je podle Alfa Lüdtkeho a — s pohledem na interakci mezi vládnoucími a ovládanými v socialismu — Thomase Lindenbergera míněno přisvojení si oficiálních pojmů nebo cílů jednajícím individuem v pochopitelném nebo také užitečném smyslu. K pojmu srov. Thomas LINDENBERGER, *Eigen-Sinn, Herrschaft und kein Widerstand*, in: *Dokupedia Zeitgeschichte*, dostupné z https://docupedia.de/zg/Lindenberger_eigensinn_v1_de_2014 [náhled dne 31. 12. 2018].
- 31 K tomu zpráva poslankyně České národní rady Hany Fuchsové ze 23. 10. 1984 mj. o účasti mládeže Severočeského kraje na soutěži Brontosaura „Vyhledávání a likvidace divokých skládek“. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1981cnr/stenprot/014schuz/s014009.htm> [náhled dne 31. 12. 2018].
- 32 4. zasedání Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže, Praha 1988. Vydalo politickoorganizační oddělení ÚV SSM v nakladatelství Mladá fronta pro potřebu funkcionářů KV, OV a UO SSM, s. 74.
- 33 Srov. např. Václav PETŘÍČEK, *Hnutí Brontosaurus a mezinárodní spolupráce*, NIKA, Bulletin českého svazu ochránců přírody v Praze 4, 1983, s. 9.

uváděny jako pozitivní. V jednom proslovu před Českou národní radou v létě 1981 vyzdvihl Jaroslav Jenerál, předseda SSM a poslanec, cennou výchovnou funkci Brontosaura — protože zprostředkovává mladým lidem zásadní hodnoty jako radost z práce a lásku k vlasti, a přispívá tím k potírání kriminality mladistvých. Ale také národohospodářský příspěvek, který mladí ochránci přírody přinášeli, byl často tématem pochvalných zmínek.³⁴ Snahy špiček svazu angažovat ekologické hnutí ve spolupráci při plnění plánovaných úkolů však narážely na své meze. Jako nepřilíš úspěšná se například projevila akce „Reflektor mladých“³⁵, tedy pokus předefinovat brigády SSM, jejichž úkolem bylo kontrolovat v průmyslových podnicích dodržování předpisů, na ekologickou akci, a pověřit jí členy Brontosaura. Problém nebyl pouze v tom, že zaměstnanci se obecně neradi nechávali poučovat školáky. Také Brontosauři se bránili svému — byť nepřímému — zapojení do výroby.³⁶

Zvláštní struktura hnutí — které bylo součástí SSM a přece samostatné, a přitom patřilo k nepřehlédnutelné základně — umožňovala jednotlivým účastníkům zažívat a interpretovat hnutí Brontosaurus odlišně. Tak byly Brontosaurům připisovány nejrůznější role. Mohli být prezentováni jako alternativní část mládeže Československa, která fungovala podobně jako jejich kriticky smýšlející vrstevníci na Západě. Je zbytečné připomínat, že když byla řeč o ekologickém mládežnickém hnutí na obou stranách „železné opony“, kritika systému a politický radikalismus byly i na západní straně považovány za pokrokové. Pro vlastní mládež byla reklamována ochota bránit socialistickou vlast a její přírodu, jejíž ochrana byla v ústavě zakotvena už od roku 1960 — prováděli tedy to, na čem se usnesla politika.³⁷ Mohli být vnímáni i jako ochránci národních hodnot, jako mladí idealisté, kteří se nezištně zasazovali za udržení vlastní země a její kultury. Svým prostým a družným životem v přírodě pokračovali v tradici trampů nebo skautů, jejichž organizace byla po roce 1969 znovu zakázána. Přitom mohli být představeni — a to je významová vrstva, která se ve zprávě Rudolfa Křestana o účastnících letního tábora v Rožnově pod Radhoštěm projevuje zcela zřetelně — jako svazáci a pionýři v nejlepší smyslu toho slova. Jím zpovídaní mladí lidé se jasně distancovali od konzumní společnosti.³⁸ Hon jejich rodičů za jakýmkoliv majetkem se jim jevil mnohem méně smysluplný než práce v přírodě, soužití s podobně smýšlejícími a služba veřejnosti.

34 Poslanec R. Říman, Česká národní rada, 23. 10. 1984, dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1981fs/sl/stenprot/004schuz/s004007.htm> [náhled dne 31. 12. 2018].

35 Tuto akci uvedl do života v roce 1976 Ústřední výbor SSM. K tomu: Vítězslav Honsa, Metodika — zkušenosti — Reflektor mladých SSM, Plzeň 1976 (ÚV SSM).

36 M. VANĚK, *Nedalo se tady dýchat*, s. 37.

37 Dobrý příklad takového argumentačního vzorce představuje předmluva následující brožury, která byla vytištěna s finanční podporou České spořitelny z podnětu Ústředního domu pionýrů a mládeže Julia Fučíka ve spolupráci s komisí předsednictva ČÚV SSM: František PROCHÁZKA — Jan ČEŘOVSKÝ — Josef HOLUB, *Chráněné a ohrožené druhy květeny ČSR. Studijní a metodický materiál pro vedoucí přírodovědných oddílů PO SSM, vedoucí zájmových útvarů přírodovědných, účastníky hnutí Brontosaurus a zájemce o přírodovědné soutěže*, Praha 1983, s. 5–9.

38 R. KŘEŠTAN, *Proč Majka prožila prázdniny ve skanzenu?*

Právě tyto motivy se opakovaně vynořují v líčeních bývalých účastníků. A bylo na pozorovateli, aby rozhodl, zda je viděl jako vítané znovuvědomění si pravých hodnot a hlavních úkolů organizované mládeže, nebo jako zpochybnění pozdně socialistického konzumu. V rozhovorech s pamětníky, které vedli Milan Otáhal, Miroslav Vaněk a jejich tým několik let po roce 1989 s účastníky a účastnicemi studentského hnutí, mezi oběma pozicemi občas není zřejmý žádný rozpor.³⁹ Někteří z nich referují o tom, kolik možností ve své době mohli jako Brontosauři získat — od kontaktu s přírodou přes samostatnost a cílevědomost až k vedení mladších a přijetí odpovědnosti, a interpretovali tuto zkušenost jako zásadní pro své pozdější politické angažmá. Jiné přivedly jejich cesty s Brontosauřem nebo víkendové akce nejen z města na venkov, nýbrž také k tématům, která skutečně stála na okraji nebo úplně mimo to, co vedení SSM považovalo za akceptovatelné. Účastníci například vzpomínají, že při renovaci hřbitovů a klášterů přišli do styku s kněžími a s neznámou částí historie země — jmenovitě s jejím německým podílem a tabuizovaným tématem vyhnání Němců po druhé světové válce. A pak existují i ti, pro něž chvíle, kdy v rozhovorech s lesníky nebo památkáři pochopili širší kontext lokálních problémů, zůstávají nezapomenutelně přelomové. V některých případech to byl začátek politizace — z rozhořčení nad stavem země nebo z pozitivní zkušenosti, že i sám člověk něco zmůže. V mnohem více případech zůstal Brontosaurus etapou typickou pro mládež — dobrodružným, romantickým experimentem s jinou formou života.

BRONTOSAURUS TO PŘEŽIL...

Byl tedy Brontosaurus pozdně socialistický chameleon, který vždy přizpůsobil svůj zevnějšek podle prostředí a pozorovatele? Do jisté míry to tak je. Ale toto zjištění o velké mnohoznačnosti hnutí Brontosaurus nevyovídá cosi pouze o něm, nýbrž také o fungování pozdně socialistického Československa. Jednak je třeba zaznamenat to, že ekologické hnutí vytvořilo prostor, v němž mladí lidé mohli prožít sebeurčení a možnost ovlivnění svého okolí. V tom se jim otvíraly dveře ke zcela jiným zkušenostem, než byly ty, které většinová společnost nebo obecně SSM pro dospívající plánovala. To vysvětluje velký pocit svobody a vzdálenosti od „normálního života“, který mělo hodně lidí spojený s Brontosauřem. Zároveň se tato zkušenost odehrávala v legálním rámci, totiž zastřešena masovou socialistickou organizací. V neposlední řadě sloužila ve vyšším smyslu cílům, které byly jednak stanoveny v ústavě, ale byly rovněž nezanedbatelnou částí obyvatelstva uznávány jako oprávněné.⁴⁰ Členové Brontosaura mohli tedy mít pocit, že konají cosi „mírně disidentského“, jak zaznívá v několika rozhovorech Jiřího Moravce s pamětníky,⁴¹ aniž by se museli vystavit sku-

39 Milan OTÁHAL — Miroslav VANĚK, *Sto studentských revolucí. Studenti v období pádu komunismu — životopisná vyprávění*, Praha 1999, mj. s. 649; M. VANĚK, *Zelené mládí*, s. 252, 254.

40 Tomáš Vilímek zjistil, že životní prostředí je jedinou oblastí, pro niž se nechali zmobilizovat i dospělí. Tomáš VILÍMEK, *„Všichni komunisté do ureni!“ Volby v Československu v letech 1971–1989 jako společenský, politický a státněbezpečnostní fenomén*, Praha 2016, s. 208.

41 Např. J. MORAVEC, *Hnutí Brontosaurus*, s. 108.

tečnému nebezpečí. Pěstovali mírně alternativní styl života a oblékání a dívali se kriticky na převládající konzumní orientaci, ale nestáli mimo společnost nebo v opozici k ní. A na rozdíl od jiných fenoménů mládežnické kultury v tomto případě stát nepodnikal nic, aby vytvořil protiklad mezi potvrzenou „řádou většinou“ a ochránci životního prostředí.⁴² Teprve v posledních letech normalizace a v kontextu proměňující se veřejné atmosféry začali také zástupci Brontosaurů vystupovat kritičtěji a vyzývavěji.⁴³

Skutečnost, že Brontosaurus požíval v rámci SSM relativní svébytnost, stejně jako prudký nárůst jeho základny byly vykládány převážně jako výraz slabosti svazu. Pro to existují dobré argumenty, vždyť s popularitou mládežnického svazu to nebylo příliš slavné a měl chronický problém s pobízením mládeže k aktivitám.⁴⁴ Není tedy divu, že vděčně uvítal příliv příznivců Brontosaura a vzdal se (i když s lítostí) snahy přinutit ke členství ve svazu každého, kdo se účastnil akcí ekologického hnutí.

Fenomén lze ale také identifikovat jinak a vidět ho jako hnací sílu a zároveň výsledek vnitřního procesu diferenciací SSM, který svaz nakonec v roce 1988 vyjádřil programově mottem „Kolik lidí, tolik světů“.⁴⁵ Tento proces nebyl především výrazem rezignace špiček vedení, jako spíš proměňujícího se přístupu k práci s mládeží. Zpočátku šlo o hledání nových forem k oslovení a zaměstnání vlastní cílové skupiny, která se ovšem měnila. Po prvním období následujícím po založení SSM se totiž ke svazu přidávala nová generace, pro niž rok 1968 představoval stále méně formující politickou zkušenost.⁴⁶ Vyrostli v normalizaci a brali SSM jako danou skutečnost. Byl více či méně povinný, ale také nabízel program pro volný čas, který nebyl explicitně politický. Ze strany politiky byly tyto nabídky zábavy interně sledovány velmi kriticky — jako reakce na udržení nároků rozmazlené mládeže, o niž se její rodiče příliš nestarali.⁴⁷

Nebylo by ale správné popisovat interní proces proměny svazu jako ryzí banalizaci nebo dokonce odpolitizování. Protože konfrontace s perestrojkou v SSSR, která se v SSM v porovnání s jinými prostředními začala vnímat brzy a převážně pozitivně, vedla k částečně konfliktním debatám o autonomii. Šlo přitom jak o rozsah prostorů, které byly přiznány SSM, tak o rozhodovací procesy uvnitř samotného svazu. Brontosauri, kteří už na základě své organizační svébytnosti neměli žádný podíl na

42 Zde je připomenout třeba akce proti „máničkám“ v šedesátých letech a proti různým hudebním scénám v sedmdesátých a osmdesátých letech, jejichž odstup od společnosti byl výrazně zveličován nebo vůbec vytvářen cílenou kriminalizací ze strany státu.

43 Šimona BOUZKOVÁ, *Brontosaurus Movement*, Praha 1989, s. 4, 9.

44 Národní archiv v Praze (NA), Fond KSČ-ÚV-02/1. KSČ — Ústřední výbor 1945–1989, Praha předsednictvo 1986–1989. Svazek P 00 101789. Poznátky o situaci mezi mládeží v procesu přestavby v podmínkách stranické organizace.

45 4. zasedání Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže, s. 52.

46 Milan OTÁHAL, *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*, Praha 2011, s. 441–442.

47 NA, KSČ — Ústřední výbor 1945–1989, Praha — předsednictvo 1981–1986, svazek P/86, Poznátky a zkušenosti z práce strany s mládeží a úkoly ve výchově mladé generace po XVII. sjezdu KSČ. Návrh na svolání IV. sjezdu Socialistického svazu mládeže. Tajné. Usnesení 17. schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 18. října 1986.

„velké“ politice, sice sami nehráli při těchto vyjednávacích procesech žádnou roli, ale měli obránce uvnitř svazu a sloužili jako argument a vzor pro novou, moderní práci s mládeží.⁴⁸ V neposlední řadě přijal SSM v roce 1989 právo mladé generace na zdravé životní prostředí a právo SSM bojovat za jeho realizaci do (již nere realizovaného) katalogu svých požadavků.⁴⁹

Brontosaurus přežil jinak, než napovídal slogan hnutí.⁵⁰ Zatímco SSM po krátké fázi v listopadu 1989, kdy skutečně politicky pracoval, neslavně skončil, hnutí existuje dál. Pro devadesátá léta to nelze odvozovat pouze od nepřetržité atraktivity pedagogiky životního prostředí, nýbrž primárně od účinného narativu bezpečného odstupu Brontosaura od masové organizace, který mu umožnil legální existenci. Nebo jinak řečeno, od chytrého podvodu na SSM, jehož struktur využil, ale přitom si se svazem nezadal. Není divu, že Brontosauři raných let vnímají dnešní hnutí jako velmi vzdálené prostotě a ryzosti, kterou tenkrát zažívali. Vždyť jde o jejich mládí. Mají ale pravdu v tom, že zlatý věk hnutí patří do doby normalizace. Ta totiž představovala skutečně zvláštní konstelaci, v níž pozdně socialistický stát ponechával mladým lidem jejich vlastní iniciativu a nechtěl tak úplně vědět, co v lesích a při práci ve zpustlých kláštřech provádějí. Brontosauru a jeho existenci v pozdně socialistickém Československu porozumíme, pouze když nahlédneme tento fenomén jakožto výsledek spolupůsobení globálních trendů a dynamik normalizační politiky s lokální iniciativou, která čerpá ze starších tradic, ale také z přání mladých lidí jít svou vlastní cestou. Už ve druhé polovině osmdesátých let 20. století, kdy perestrojka v Sovětském svazu probudila i v Československu naděje na změnu a Brontosauři — jako i jiné části společnosti — začali sebevědoměji sledovat své cíle, se ukázalo, jak křehký byl tento smír a jak úzce byly vymezeny hranice, které stát stanovil mladistvému sebeurčení. A problematika životního prostředí se beztak brzy nato stala systémovou otázkou.

RÉSUMÉ:

My paper gives a brief insight into the rather unusual history of the environmental youth movement *Brontosaurus*, which was founded in 1974 as a constituent body of the official Czechoslovak youth organization SSM (Socialistický svaz mládeže/Socialist Union of Youth). Against this background, I analyse the various interpretations and expectations of the actors involved in the movement. Whereas the founders, most of them scientists, wanted to provide the younger generation with knowledge about the protection of the natural world, many participants saw *Brontosaurus* as the place to realise an alternative way of living. For the SSM, *Brontosaurus* was part of an effort to mobilise youths with new kinds of activities. The fact that these different perspectives did not come

48 NA, ÚV SSM, inv. č. 0202 Schůze předsednictva, č. 16-20 (I-IV) 1989, Zápis č. 17 z jednání předsednictva ÚV SSM, 23. 02. 1989. — Jiří ŠIPR, *Metodika pro organizátory akcí Hnutí Brontosaurus*, Praha 1995, s. 4.

49 J. MORAVEC, *Hnutí Brontosaurus*, s. 75.

50 V roce 1992 se oddělila část hnutí a stala se „Asociací Brontosaurus“. Ta však brzy rychle ztratila význam i členstvo. Hnutí Brontosaurus, které existuje nadále, se odvolává na svou více než čtyřicetiletou tradici: <https://www.brontosaurus.cz/>.

into conflict until the late 1980s casts a characteristic light on youth politics during the normalisation period. Unlike in the 1950s, a certain inner plurality was tolerated within the SSM. This made it possible for young people to experience autonomy and an alternative, sometimes slightly oppositional, life within official structures.

Dr. Christiane Brenner působí v Collegiu Carolinu v Mnichově. Badatelsky se zabývá československými a českými dějinami s důrazem na sociální a kulturní dějiny socialistického Československa, transformaci a vývoj po roce 1989 (christiane.brenner@collegium-carolinum.de).